

winst in '38-'39 f 35 bedragen (landelijk gemiddelde) – in '41-'42 (latere cijfers ontbreken) was zij al tot f 145 gestegen. Eind '39 bedroeg het saldo-tegoed van de inleggers bij de boerenleenbanken ruim f 450 mln – vijf jaar later, eind '44, bijna f 1 120 mln. De bezetting bracht dus een niet onaanzienlijke inkomensoverdracht teweeg: overdracht uit de niet-agrarische naar de agrarische sfeer, en versterkte daarmee de positie der boeren – dit nog los van het feit dat dezen ook door een nieuwe regeling van het pachtwezen juridisch en financieel sterker kwamen te staan.¹

¹ In november '41 verscheen een besluit van Schrieke, Hirschfeld en Postma (waarnemend secretaris-generaal van Financiën) (VO 215/41, *Verorderingenblad*, 1941, p. 921-57) waarbij de sinds '38 bestaande pachtbureaus in z.g. Grondkamers werden omgezet; er kwamen er elf: één voor elke provincie. Elke pachtovereenkomst diende door een Grondkamer goedgekeurd te worden. Tegen beslissingen van een Grondkamer kon men bij een in Arnhem gevestigde Centrale Grondkamer in beroep gaan. Deze Centrale Grondkamer die aan het Arnhemse gerechtshof aangehaakt was, vormde tevens de beroepsinstantie voor uitspraken van de aan de kantongerechten aangehaakte Pachtkamers die op bepaalde zuiver juridische aspecten van de pachtovereenkomst betrekking hadden. Voor de pachters was van belang dat voortaan elke pachtovereenkomst minstens twaalf jaar moest duren, dat ze bij overlijden van de pachter in beginsel door zijn echtgenote of één of meer bloedverwanten in de rechte lijn voortgezet kon worden, dat de pachter vergoeding moest krijgen voor alle verbeteringen die hij aan het gepachte aanbracht en dat de pachtprijs los werd gemaakt van de prijs van de producten die op het gepachte land geteeld werden: de financiële baten van de prijsstijging gingen dus vooreerst onverkort naar de pachter toe; alleen bij verkoop van het land kon ook de verpachter daarvan profiteren, want land steeg in waarde.

Voor ongeveer een derde van de oppervlakte aan gepachte landerijen was aan het einde der bezetting nog niet de voorgeschreven nieuwe pachtovereenkomst gesloten; bij de overeenkomsten die wél gesloten waren, was de pachtprijs wel verhoogd (gemiddeld voor 'goede' gronden met 37%, voor 'slechte' met 13%), maar de financiële positie van de pachters was naar verhouding veel sterker verbeterd. Beleggingen in landerijen bleven overigens zeer gezocht en zulks leidde er toe dat meermalen bij aankoop van gronden een deel van de aankoopprijs 'zwart' betaald werd. 'Valsheid in geschrifte, certijds in ons land een uitzondering' werd, aldus een Delftse notaris, 'iets heel gewoons.' (Ph. B. Libourel in: *Fiscale ervaringen in bezettingstijd 1940-1945* (1946), p. 71).

Wij vermelden in dit verband dat de bezetter, getrouw aan de nationaal-socialistische leuze 'Boerenland in boerenhand', in '42 een plan ontwikkelde om een groot deel van de verpachters met één pennestreek te onteigenen; zij zouden vergoeding krijgen in de vorm van obligaties van een Staatslandbouwbank die ook de functie van de boerenleenbanken zou overnemen. Rost van Tonningen en Ruiter, directeur-generaal van de landbouw, hadden voor dit plan veel belangstelling; Hirschfeld wist de uitvoering te voorkomen door er het *Reichskommissariat* op te wijzen dat onteigening van het koninklijk landbouwbezit en van het landbezit der kerkgenootschappen grote deining zou doen ontstaan.